

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені І. Огієнка
Кафедра логопедії та спеціальної психології
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи

Дипломна робота
магістра
на тему: «**Методи і прийоми психологічного вивчення дітей з
порушенням мовлення**»

Виконала: студентка II курсу,
групи SoL1-M22z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
за ОПП Спеціальна освіта
(Логопедія)

Столяр Ірина Іонелівна

Керівник: **Федоренко І.В.**,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент: **Руденко Л.М.**
доктор психологічних наук,
професор

Кам'янець-Подільський – 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ДІТЕЙ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ	6
1.1 Значення психологічних досліджень дітей з мовленнєвими порушеннями	6
1.2 Психолого-педагогічна характеристика дошкільнят з вадами мовлення	17
РОЗДІЛ II МЕТОДИ ТА ПРИЙОМУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ	37
2.1 Методи психологічного вивчення дітей з мовленнєвими вадами	37
2.2 Прийоми психолого – педагогічного вивчення дітей з порушенням мовлення	57
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ	83

ВСТУП

Актуальність дослідження. Останнім часом в українському суспільстві зростає рівень народжуваності дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. Щороку дефектологи та практикуючі логопеди фіксують вікові зміни параметрів відхилень та перебігу мовленнєвих порушень. Змінюються не лише клінічні прояви конкретних розладів, а й патологія розвитку мовлення та мовлення набуває нових вимірів, а саме у поєднанні з різними порушеннями психофізичного розвитку.

Сучасні дослідники (С. Конопляста, Л. Трофименко, М. Шеремет та ін.) відзначають тенденцію до збільшення кількості дітей, які страждають на порушення загального та мовленнєвого розвитку. Мовленнєві порушення заважають дітям сприймати навколишній світ, здобувати знання, обмежують їхнє спілкування з однолітками та дорослими, самовиражатися, негативно впливають на формування емоцій, інтелектуальної сфери та особистості (І. Брушневська).

Діти з порушеннями мовлення - це особлива категорія дітей з порушенням розвитку, які потребують більшої уваги не лише з боку батьків та вчителів, а й з боку логопедів, корекційних педагогів та інших фахівців мультидисциплінарної команди, які можуть допомогти таким дітям.

Діти із загальним недорозвиненням мовлення є особливою категорією дітей, вони мають збережений слух, у них первинно не порушений інтелект, але є, на відміну від нормотипових дітей, значні мовленнєві дефекти, які впливають на становлення психіки. Мовленнєві порушення, які виникають в результаті впливу будь-якого потенційного фактора, не зникають самі і при відсутності спеціальної організованої корекційної роботи можуть негативно відбиватися на майбутній розвиток дитини, а так само і на її розумову діяльність.

Поняття мислення і мовлення вивчали: Л.С. Виготський, О.Р. Лурія та ін. Вони в своїх роботах показали, що особливість мовленнєвої діяльності полягає в її перетворюючому характері. Даний вид діяльності сприяє

сприйняттю, переосмисленню і реструктуруванню інформації, одержуваної дитиною з навколишнього світу, для подальшого використання її в своєму мовленні.

Тому значення психологічних досліджень дітей з мовленнєвими порушеннями зростає. Науковці вивчають проблеми психологічного дослідження дітей з мовленнєвими порушеннями з точки зору спеціальної та корекційної психології та педагогіки, логічної психології, патологічної психології.

Принципи психолого-педагогічного обстеження дітей з порушеннями мовлення описані в працях Т. Ілляшенко, С. Коноплястої, Н. Манько, І. Мартиненко, А. Обухівської, Р. Павелків, Т. Сак, А. Турубарової та інших. Психологічне вивчення дітей з порушеннями мовлення є важливим діагностичним інструментом для виявлення порушень розвитку, прогнозування необхідних заходів корекційно-розвивального впливу, складання індивідуальних планів розвитку та планування освітнього процесу цих дітей (С. Конопляста, Т. Сак).

У працях Б. Андрейко, А. Душко, І. Брушневської, М. Лемешук, І. Мартиненко, І. Марченко, І. Трофименко, М. Шеремет та інших науковців досліджено когнітивні та емоційні коливання у розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями, особливості соціалізації та комунікації психологічні особливості.

Водночас недостатньо розглянуто методи та методики психологічного дослідження дітей з мовленнєвими порушеннями, що зумовлює актуальність вибору теми дослідження. Саме на основі психологічного обстеження дітей з порушеннями мовлення з використанням відповідних методів і прийомів отримані результати доповнюють дані психоневрологічного, логопедичного та педагогічного дослідження дітей і дають можливість проводити якісну та успішну корекційно-розвивальну роботу з ними.

Також, виникає потреба в модернізації традиційних прийомів і методів, а також пошуку нових, які є більш ефективними і сприяють розвитку мовленнєвої діяльності у дітей із загальним недорозвитком мовлення.

Недостатня розробленість і потреба в логопедичній практиці зумовили вибір теми курсової роботи: «Методи і прийоми психологічного вивчення дітей з порушенням мовлення».

Мета дослідження – дослідження методів і прийомів психологічного вивчення дітей з мовленнєвими порушеннями.

Об'єкт дослідження – є психологічне вивчення дітей з мовленнєвими порушеннями.

Предмет дослідження – є методи та прийоми психологічного дослідження дітей з мовленнєвими порушеннями.

Завдання дослідження:

1. Теоретичний аналіз значення психологічного дослідження дітей з порушеннями мовлення у психолого-педагогічній та логопедичній літературі;
2. Вивчити методи психологічного дослідження дітей з порушеннями мовлення (спостереження, бесіда, експериментальне вивчення діяльності дітей, спеціальні методики тощо)
3. Проаналізувати методи психолого-педагогічного обстеження дітей з порушеннями мовлення.

Методи дослідження – теоретичний аналіз, систематизація, порівняння та узагальнення основних положень наукової, психологічної та спеціальної педагогічної літератури з питань вивчення дітей з порушеннями мовлення; вивчення передового педагогічного та психологічного досвіду практиків щодо використання методів і прийомів психологічного дослідження дітей з порушеннями мовлення.

ВИСНОВКИ

На основі теоретичного аналізу особливостей організації психологічного вивчення дітей з порушенням мовлення і застосування відповідних методів і прийомів психологічного обстеження зроблено наступні висновки:

1. Теоретично проаналізовано значення психологічного вивчення дітей з порушенням мовлення у психолого-педагогічній та спеціальній літературі. Порушення мовлення можуть проявлятися в порушенні граматичного ладу мовлення, бідності словникового запасу, а також у порушенні темпу й плавності мовлення.

Більшість порушень мовлення у дітей обумовлюється ураженнями головного мозку або у внутрішньоутробному розвитку, або вже в дитячому віці, також до порушень мовлення призводять різні захворювання, які впливають на мозок і на незміцнілу психіку дитини.

Діти з порушеннями мовлення мають певні психолого-педагогічні особливості (порушення пізнавальних процесів, недостатність сформованості соціального досвіду, низька контактність і впевненість в собі, не стійкість емоційної сфери), які потрібно враховувати під час навчання і виховання таких дітей.

Саме тому підвищується актуальність адекватного психологічного вивчення дітей з мовленнєвими порушеннями, адже за його результатами, що сполучаються з даними психоневрологічного, медичного, психофізіологічного, логопедичного обстеження дітей, повинні будуватися індивідуальні програми розвитку, обиратися напрямки корекційної роботи з цими дітьми.

Комплексна діагностика особливостей розвитку дітей з порушенням мовлення, надзвичайно важлива для подальшого визначення адекватної стратегії й технології навчання, виховання і розвитку цих дітей, а також для надання їм цілеспрямованої психолого-медико-педагогічної допомоги.

Основним завданням психологічного вивчення дітей з порушенням мовлення є розкриття сутності особливостей психічного розвитку їх особистості, засвоєння ними соціокультурного досвіду.

Діагностична робота психолога спрямована на вивчення: співвідношення рівня розумового розвитку дитини її вікової норми; рівня розвитку когнітивної та емоційно-вольової сфери; індивідуально-типологічних особливостей; рівня сформованості мотивації до навчання; рівня розвитку комунікативних здібностей; розумової працездатності та темпу розумової діяльності дітей з порушенням мовлення.

Основні принципи психологічного обстеження дітей з порушенням мовлення включають: цілісне вивчення всіх психічних характеристик дитини; особистісний та діяльнісний підхід, динамічне вивчення дітей, принцип причинності, поєднання індивідуальних та колегіальних форм обстеження, принцип порівняння і якісно-кількісного підходу в процесі аналізу даних.

Виділено три стратегії організації психологічного вивчення дітей з вадами мовлення – трансверсальну (дослідження шляхом «поперечних зрізів»), лонгітюдну та експериментально-генетичну (формувальну), що передбачають вивчення дітей з вадами мовлення у порівнянні з іншими групами; чи пролонговано протягом тривалого періоду їх розвитку; або під час організованого навчання та формування необхідних мовленнєвих навичок і вмінь.

2. Розглянуто методи психологічного вивчення дітей з порушенням мовлення (спостереження, бесіда, експериментальне вивчення діяльності дитини, спеціальні методики та ін.).

При психологічному вивченні дітей з порушенням мовлення використовуються дві групи методів: загально-наукові та власне психологічні методи. До першої групи методів відносяться: спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності, експеримент. Друга група методів включає: анкетне опитування, тестування (тести дії та ситуаційні тести), проективний метод,

психологічний анамнез (вивчення історії розвитку дитини), спеціальні методики.

При цьому у логопсихології, в основному, використовуються загальнонаукові методи, які мають певну специфіку відповідно до порушень у розвитку дітей, і обов'язково мають враховувати якість досліджуваних психічних явищ.

Розглянуто найпоширеніші методи психологічного вивчення дітей з порушенням мовлення – експеримент (природній і лабораторний), спостереження (включене і приховане, об'єктивне), бесіду, побудовану з використанням чітких та однозначних питань.

Серед різновидів експериментальних обстежень дітей з мовленнєвими порушеннями використовуються констатувальний, формувальний (навчальний) та контрольний експеримент.

Констатувальний експеримент надає змогу виявити «зону актуального розвитку» дитини (тобто діагностувати рівень її знань, умінь і навичок на момент обстеження). Формувальний або навчальний експеримент передбачає моделювання ситуації навчання з урахуванням використання різних видів допомоги, і опирається на «зону найближчого розвитку» дитини, а контрольний – спрямований на перевірку ефективності проведеної роботи.

Спостереження, яке є одним з найчастіших методів психологічного вивчення дітей з порушенням мовлення, передбачає наявність чітко поставленої мети і визначених критеріїв (що і як спостерігається); дотримання принципів об'єктивності; систематичності, безперервності; прихованості від дитини. Виділено наступні умови ефективності проведення психологічних спостережень при обстеженні дітей з порушенням мовлення: необхідність проведення багаторазових систематичних спостережень психічних процесів; обережність при інтерпретації результатів; врахування загальної ситуації спостереження та її впливу на часткові умови виникнення досліджуваних явищ і психічних процесів; колегіальність проведення спостереження. Також приділено увагу аналізу продуктів діяльності та

вказано на доцільність використання спеціальних тестів діагностики пізнавальних процесів у дітей з порушенням мовлення.

3. Вказано прийоми психолого-педагогічного обстеження дітей з порушенням мовлення. Розкрито особливості застосування ігрових та спеціальних прийомів при організації психологічного вивчення дітей з порушенням мовлення. Насамперед, вказано на важливості становлення довірливого спілкування психолога та обстежуваної дитини, на використання експрес-методик і не тривалих експериментів і бесід, спостережень.

Серед прийомів психологічного обстеження виділено доцільність ігрової форми організації дослідження, використання різноманітних наочних засобів, які можна використовувати не тільки з діагностичною, а й з розвиваючою метою. Також вказано на можливість використання казки як діагностичного засобу та прийоми роботи з казкою для організації психологічного вивчення мовленнєвого, пізнавального, соціально-психологічного розвитку дітей з мовленнєвим порушенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейко Б. В., Дмитрів Ю. М. Психологічні особливості соціалізації та спілкування дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення III рівня. Психологічний журнал. 2019. № 2 (22). С. 213–226.
2. Андрусишина Л. Є. Особливості інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення: автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.08 «Спеціальна психологія». Київ, 2012. 20 с.
3. Белякова Л.І., Гончарова Н.М., Шишкова Т.Г. Методика розвитку мовленнєвого дихання у дошкільників з порушенням мови / Под ред.Л.І. Белякова. М. : Книголюб, 2005. 56с.
4. Берник Т. Л. Розвиток диференційованих форм логопедичної допомоги дітям з вадами мовлення в Україні: автореф. дис. ...на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: Київ, 2006.
5. Берник Т. Л. До проблеми історії вивчення логопедичної допомоги дітям України: Хрестоматія з логопедії. Київ : КНТ, 2006.
6. Бистранівська О. С. Корекція мовленнєвих і не мовленнєвих порушень у дітей з вадами мовлення у процесі гри: Проблеми загальної та педагогічної психології. 2009. Т. XI. Ч. 6. С. 26–30.
7. Брушневська І. Закономірності розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення: Педагогічний часопис Волині. 2016. №1. С. 70–75.
8. Выготский Л. С. Мышление и речь. Воронеж: Подъем, 2012. 120 с.
9. Гаврилова Н.С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: Монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2011.
10. Динник Б. С. Використання ігор у корекційній роботі з дітьми із заїканням: *Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації*: матеріали I Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (м. Суми 14 лютого 2017 р). Суми, 2017. С. 10–13.

11. Душка А. Л. Проблеми корекції недоліків розвитку у дітей із загальним недорозвитком мовлення в умовах дошкільної спеціальної освітньої установи: Корекційна та соціальна педагогіка і психологія. 2013. Вип. 23. Т. 2. С. 210–218.
12. В. М. Горленко, В. Д. Острова, Н. В. Сосновенко, І. І. Ткачук. Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби: метод. рек. авт.-упор/ заг. ред. В. Г. Панка. К. : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 106 с.
13. Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / за заг. ред. проф. О.Л.Кононко. Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2016. 243 с.
14. Іванова В. В. Психологія дитяча: навч.-метод. посібник. Мукачєво : МДУ, 2019. 104 с.
15. Конопляста С. Ю., Т. В. Сак. Логопсихологія : навч. посіб. Т. В. Сак / за ред. д-ра пед. наук, проф. М. К. Шеремет. К.: Знання, 2010. 294 с.
16. Конопляста С. Ю. Логопсихологія: навч. Посіб. С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак / за ред. М. К. Шеремет. К.: Знання, 2010. 293 с.
17. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія : навч. посібник. К. : Знання 2012. 293 с.
18. Жук Т. В., Ілляшенко Т. Д., Луценко І. В. та ін. Консультативно-діагностичний супровід дітей з особливими освітніми потребами в діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій : посіб. / за ред. А. Г. Обухівської. К. : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. 247 с.
19. Кукуруза Г. В. Психологічна модель раннього втручання: допомога сім'ям, що виховують дітей раннього віку з порушеннями розвитку: монографія. Х. : Точка, 2013. 244 с.
20. Лурия А. Р. Язык и сознание / под ред. Е. Д. Хомской. М.: 2009. 320 с.
21. Лемещук М. А. Проблеми соціалізації дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення в емоційно-вольовій сфері. *Збірник*

- наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2016. Вип. 69 (3). С. 115–118.*
22. М.К. Шеремет. Логопедія. Підручник / За ред. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. С. 54-57.
23. Любченко І. І. Особливості розвитку логічного мислення у початковій ланці шкільництва: Збірник наукових праць Харківського педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Теорія та методика навчання та виховання». зб. наук. пр. / за заг. ред. член-кор. НАПН України А. В. Троцько. Харків : ХНПУ, 2011. Вип. 30. С. 79-86.
24. Малярчук А.Я. Обстеження мовлення дітей: Дидактичний матеріал. К.: Літера ЛТД, 2004.
25. Мальцева Ю. О. Казкотерапія як засіб розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації: матеріали І Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (м.Суми, 14 лютого 2017 р.). Суми, 2017. С. 71–74.*
26. Манько Н. В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. корекційна педагогіка. К., 2006. 17 с.
27. Мартиненко І. В. Логопсихологія : курс лекцій. Навч. посібник. 2 вид., виправл. і доповн. К. : ДІА, 2016. 116 с.
28. Мартиненко І. В. Характеристика комунікативних рис особистості дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення: Особлива дитина: навчання і виховання. 2015. Вип. 4. С. 33–42.
29. Миронова С. П. Основи корекційної педагогіки. Кам'янець-Подільський, 2010. 264 с.
30. Молчанов Д. Сучасні можливості ранньої діагностики та корекції порушень мовлення у дітей або Навіщо немовляті консультація логопеда? : Здоров'я України. 2012. С. 59.

31. Наумов К. Р. Логопсихологія : навч.-метод. посібник. Х., 2002. 332 с.
32. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія. 2-ге вид., виправл. К. : Академвидав, 2015. 400 с.
33. Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання. *Лист МОНмолодьспорт* № 1/9-529. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/30376/. (26.07.12 р.)
34. Прокопенко А. П. Використання дидактичного матеріалу в логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку. *Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації*: матеріали I Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (м. Суми, 14 лютого 2017 р). Суми, 2017. С. 96–99.
35. Рібцун Ю. В. Дошкільні логопедичні пункти: актуальні проблеми сьогодення. *Проблеми та перспективи формування інноваційної системи освіти в ХХ столітті* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м.Львів, 3–4 лютого, 2012 р). Львів : Львівська педагогічна спільнота, 2012.
36. Савченко М. А., Смирнова Л.О. Виправлення вад вимови в учнів молодшого шкільного віку. К.: РУМК спецшкіл, 1979.
37. Савченко М. А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. К.: Освіта, 1992. 176 с.
38. Савченко М. А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей-2-ге вид., доп. К.: Освіта, 1992.
39. Сидоренко Н. М. Особливості сімейного виховання дітей з порушенням мовлення. *Система надання освіти дітям з особливими потребами в умовах сучасного навчального закладу*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Лисичанськ 14 грудня 2016 р.). Лисичанськ, 2016. С. 133–139.
40. Тарасун В.В. Стерта форма дизартрії. Діагностика та особливості логопедичної роботи. *Дефектологія*. 1997р. № 4.

41. Томіч Л. М. Шляхи удосконалення корекційно-логопедичної роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку. Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка. 2010. № 10 (197). Ч. II. С. 355–359.
42. Трофименко Л. І. Особливості розвитку особистості дошкільників з мовленнєвими порушеннями: Теоретичне і методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами. 2018. Т. 8. С. 224–229.
43. Турубарова А. Актуальні проблеми розвитку логопсихології. *Психологія та педагогіка: сучасні методики та інновації, досвід практичного застосування*: збірник тез наукових робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф., Україна, м. Львів. 2016. С. 85–87.
44. Фурман Н. В. Використання ігрових прийомів у подоланні тяжких порушень мовлення у дітей дошкільного віку : Методичний посібник для вчителів-логопедів. Кам'янець-Подільський: 2017. 94 с.
45. Шеремет М. К. *Логопедія* : Підручник. 2-е вид., переробл. і доп. К. : Видавничий дім «Слово», 2010. 672 с.
46. Якимчук Г. В. Співвідношення мовленнєвого та інтелектуального розвитку у дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 33. С. 613–624.
47. Яценко Т. В. Діагностика психічного розвитку дітей дошкільного віку: Методичний посібник. Кременчук, 2018. 95 с.